

ערעור אזרחי 10990/05
ערעור אזרחי 11214/05

א

1. דוד פינץ
2. רעות פינץ
3. עמית פינץ
4. עזבון המנוח חגי פינץ ז"ל

ב

הראל חברה לביטוח בע"מ נגד ע"א 10990/05

הראל חברה לביטוח בע"מ נגד

ג

1. דוד פינץ
2. רעות פינץ
3. עמית פינץ
4. עזבון המנוח חגי פינץ ז"ל ע"א 11214/05

ד

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים אזרחיים

[11.4.2006, 25.3.2006]

לפני הנשיא א' ברק והשופטים א' ריבלין, ס' ג'ובראן

ה

המערערים בע"א 10990/05 הם בני משפחתו ועזבונו של נער שנהרג בתאונת דרכים והוא כבן 17 שנים. המערערת בע"א 11214/05 היא החברה המבטחת. המערערים תבעו בבית המשפט המחוזי פיצויים בגין התאונה. בעקבות ההלכה שנפסקה בע"א 140/00 (להלן: הלכת אטינגר [1]), ראה בית המשפט המחוזי לחשב למערערים את הפיצוי בגין "השנים האבודות" על פי שיטת הידות, תוך יצירת "משפחה רעיונית" למנוח, שמת בדמי ימיו, לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בדבר "ממוצע הנפשות למשק בית". בית המשפט הוסיף וקבע כי הניזוק זכאי לפיצוי בגין אובדן דמי המחיה בשנות השירות הצבאי האבודות, ואילו את גיל הפרישה מעבודה העמיד בית המשפט על 67 שנים. בסיס השכר נקבע לפי שיעור השכר הממוצע במשק.

ו

הערעורים נסבו סביב ארבע שאלות: האחת, אם יש להחיל את הלכת אטינגר [1] גם על תביעות לפי חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975 (להלן: חוק הפיצויים). השאלה השנייה נוגעת לדרך חישוב הפיצויים בראש הנזק של "השנים האבודות". השאלה השלישית מתייחסת לזכאות לפיצוי בגין שנות השירות הצבאי

ז

האבודות. השאלה האחרונה היא עובדתית בעיקרה, לאמור: בסיס השכר שעל פיו יש לשום את הפיצוי.

א

בית המשפט העליון (מפי השופט א' ריבלין) פסק:
א. (1) להלכת אטינגר [1] בנושא "השנים האבודות" תחולה גם על תביעות שעילתן בחוק הפיצויים (1933).

(2) (בעקבות הלכת אטינגר [1]): באותם מקרים, שבהם ניתן לדעת או לשער את מצבו המשפחתי של הניזוק ב"השנים האבודות", מן הראוי לנקוט את שיטת החישוב המושרשת במשפט הארץ באשר לפסיקת פיצויים לתלויים – היא שיטת ה"ידות" – וזאת, בהיעדר נסיבות מסוימות המצדיקות הליכה בדרך אחרת (1933-ד).

ב

ב. (1) שיטת הידות המוכרת מתחום פסיקת הפיצויים לתלויים אינה יכולה לשמש, כפי שהיא, לצורך פסיקת הפיצויים בגין "השנים האבודות". עליה לעבור שתי התאמות (1934).

ג

(2) ההתאמה הראשונה מתחייבת בשל ההנחה שלפיה היה הניזוק חוסך סכום מסוים מתוך הכנסתו. סכום זה, אשר התלויים אינם זכאים לו בתביעתם שלהם, מהווה חלק מהפיצוי שיש לשלמו לניזוק. חלק זה עשוי להיקבע בשתי דרכים: האחת, חלוקת ידו של הנפגע לשניים, כשמחציתה תבטא את שיעור החיסכון (מחצית – כשיעור ממוצע מתאים), והאחרת – הוספת ידה "רעיונית" נוספת על מספר הידות המקובל, וניכוי (1935-ה, 1935-ג).
(3) מבין שתי השיטות לחישוב מרכיב החיסכון – חלוקת ידו של הניזוק לשניים או הוספת ידה – קנתה לה שביתה השיטה השנייה, וראוי לבכרה (1935-ז, 1936-ב).

ד

ג. (1) ההתאמה השנייה נוגעת לאפשרויות העומדות לפני בית המשפט מקום שבו מצבו המשפחתי של הניזוק, בשנים האבודות, אינו ידוע (1936-ג).
(2) שיטת הידות מבוססת על בחינת מצבו המשפחתי של הניזוק, ואולם, מצב זה עלול שלא להיות ידוע. במקרים כאלה, קיים קושי ליישם את שיטת הידות, משום שלא ידוע מהו מספר היחידות במשפחה, שבהתייחס אליהן יש לערוך את החישוב (1936-ז – 1937-א).

ה

(3) שיטת החישוב הנשענת על יצירת "משפחה רעיונית" לניזוק מעוררת קשיים ניכרים, ואין לנקוט אותה. בראש ובראשונה, לוקה דרך זו בספקולטיביות-יתר. אמנם, ההנחה שלפיה אדם בישראל יקים משפחה אינה ספקולטיבית. קיימת הסתברות גבוהה שכך אכן יקרה. ואולם, הבחירה בדרך הסטטיסטית מחייבת, בהקשר זה, לבנות לו לאדם מסלול חיים היפותטי שלם. פסיקת הפיצוי לפי "משפחה רעיונית" מעצימה את הספקולציה (1937-ד, 1938-ג).

ו

(4) פסיקת פיצויים לניזוק לפי "משפחה רעיונית" אינה רק ספקולטיבית, כי אם גם מוקשית מבחינה מעשית, שכן אין בנמצא מאגר נתונים סטטיסטיים שיכול ליתן מענה לצורך לקבוע לכל אדם שטרם השלים את הקמת התא המשפחתי – תא

ז

"סטטיסטי-היפותטי"; הנתונים הקיימים אינם משיבים לכל השאלות המתעוררות, ואינם הולמים את כל הניזוקים ואת כל הנסיבות (338-ה-1).

(5) אין לילך בדרך של פסיקת פיצוי המושפעת מקיומה של "משפחה רעיונית". יש לבחון תמיד את מצבו המשפחתי הקיים, הידוע, של הניזוק. אכן, ייתכן שהמצב הקיים אינו המצב המשפחתי שהיה צפוי לו לניזוק בשנים האבודות אלמלא התאונה, אך נתוני האמת הידועים על אודות מצבת המשפחה של הניזוק עדיפים על פני הניחוש הסטטיסטי העמום, המורכב והקשה ליישום (339-ה-1).

א

ד. (1) יש להבחין בין ניזוק חסר תלויים לבין ניזוק שאחרים תלויים בו. לגבי הראשון – הניזוק חסר התלויים – יש להמשיך ולהתייחס אליו, לעניין פיצויי העתיד, כאל ניזוק חסר תלויים, ולנכות מן הפיצוי הוצאות מוגברות. והדברים אינם מתייחדים לקטין. יפים הם לגבי כל ניזוק חסר תלויים, בין שקוצרה תוחלת חייו כליל ביום התאונה ובין שקוצרה אך בחלקה והוא נותר בחיים ותבע הוא עצמו את נזקיו (340-א-ג).

ב

(2) הבחירה לנכות הוצאות מוגברות מניחה כי אדם שאין מי שסמוך על שולחנו מוציא למחייתו-שלו סכום גדול יותר מאשר אדם שיש לו תלויים. כאשר יש לו לאדם משפחה, הוצאות מחיה שונות משרות את בני הבית כולם (340-ד-ה).

ג

(3) בישראל, מסתמנת מגמה בערכאות המבררות להעמיד את הפיצוי על שיעור של 30% מבסיס השכר, שהוא בדרך כלל השכר הממוצע במשק. לאמדת דומה ניתן להגיע גם על פי שיטת הידות וחישוב הפסדיו של ניזוק על פי חלוקת הכנסתו לשלוש ידות – יד קיום, יד חיסכון ויד משק הבית. זו האחרונה מצטרפת, בהיעדר תלויים, ליד הקיום ואלה השתיים נגרעות מן הפיצוי, כך שנותרת הידה האחת ששליש הוא שיעורה (340-ה-1).

ד

(4) בנסיבות דנן, הערכאות המבררות בחרו בדרך האמדת והגיעו לנתון שאמנם אינו זהה אך דומה מאוד (30%), ובפרקטיקה זו – המשקפת ניסיון שיפוטי רחב – אין להתערב. שיעור זה עשוי להשתנות בהתקיים, במקרה מסוים, נסיבות ספציפיות המצדיקות זאת (340 – 341-א).

ה

ה. (1) מקום שבו העתיד המקצועי של הניזוק לוט בערפל יש ברגיל לעשות שימוש בנתון של השכר הממוצע במשק. הנחות עבודה אלה משקפות שאיפה להאחדת הפיצוי בתנאים של אי ודאות. מתווה הפיצוי האחד, הגלובלי, כורך עימו את מגוון "סיפורי החיים" האפשריים ומכנס את כולם לכלל שומה אחת. כך עשוי להימנע הצורך מלהביא בחשבון הפיצוי אין-ספור משתנים שניתן להעלותם על הדעת (341-א-ד).

ו

(2) תקופת ההפסד המקובלת, שנוהגים לפיה ברגיל, היא 46 שנים – מגיל 21 ועד גיל 67, שהוא גיל הפרישה הקבוע בדין. נתון זה, כמו שני האחרים, ניתן לסתירה באמצעות ראיות מיוחדות, ממשיות, הנוגעות למקרה הספציפי. בהיעדר ראיות כאלה, תקומנה שלוש חזקות עובדתיות שתקבענה את שומת הפיצוי בעניינו של קטין: השכר הממוצע במשק, שיעור הפסד של 30% ותקופת השתכרות של 46 שנים (341-ז).

ז

- א (3) חישוב זה משקלל את מכלול הנתונים המשתנים לאורך תוחלת חייו של אדם, כמו-גם את הנתונים המשתנים בין אדם לאדם. שומה זו יאה היא גם לגבי מי שאינו קטין אך בשל גילו או בשל סיבות אחרות, טרם נוצרה לו "היסטוריה" אישית ותעסוקתית המאפשרת שומה אינדיווידואלית. תוצאת החישוב נתונה להיוון ותכופות גם להיוון כפול. מטבע הדברים יקטן, לפיכך, הפיצוי, ככל שהניזוק נפגע בגיל צעיר יותר (341ז – 342א-ב).
- ב ו. (1) בהתייחס לניזוק שיש לו תלויים, יש לשום את הפיצוי לפי שיטת הידות, וליישמה על פי הנתונים הקיימים לגבי מספר הנפשות במשפחתו של הניזוק. ככל שקיימים יותר בני משפחה – יקטן שיעור הניכוי, תוצאה העולה בקנה אחד עם הנחת-המציאות שלפיה הוצאות המחיה שיוחדו לניזוק ו"נחסכו" בעקבות קיצור תוחלת חייו הולכות ופוחתות ככל שה"עוגה" מתחלקת בין בני משפחה רבים יותר (342ב-ד).
- ג (2) שיטת החישוב הנסמכת על המשפחה הקיימת הולמת הן נסיבות שבהן ברור הוא כי הניזוק לא ירחיב את משפחתו (בין מחמת מותו בין מחמת הנזקים שהוסבו לו), והן נסיבות שבהן מדובר בניזוק-חי שעשוי להביא לעולם ילדים נוספים (342ד).
- ד (3) על בית המשפט לבחון את מצבו הקיים של הניזוק. אם אין לו תלויים, יש לפסוק לו פיצוי כניזוק חסר תלויים, לאמור: על פי שיעור גלובלי של 30%. אם יש לו תלויים, ייקבע הפיצוי על-פי שיטת הידות, תוך התבססות על מצב משפחתו הידוע, ולאחר הוספת יד חיסכון אחת (342ה).
- ה ז. (1) (בעקבות ע"א 357/80 [7]): אין הניזוק זכאי לפיצוי בעבור הפסד השתכרות במהלך שנות השירות הצבאי; הפיצוי הוא בעבור ההוצאות שהיו משולמות לו לניזוק בתקופה זו על ידי רשויות הצבא (343ב).
- ו (2) אין ליחד פיצוי לניזוק בגין שנות השירות הצבאי האבודות. אין מדובר כאן בפיצוי בעבור אבדן השתכרות. הפיצוי הוא בגין העובדה שבעקבות התאונה לא יישא הצבא בהוצאות המחיה של הניזוק (343ה).
- ז (3) כאשר מדובר בשנים האבודות, הצבא אמנם לא יישא בהוצאות המחיה, אולם איש לא יישא בהן, כיוון שהניזוק נפטר, למרבה הצער, לבית עולמו ואין עוד "הוצאות מחיה" (343ז – 344א).
- ח (4) יש צורך בהאחדת הפיצוי לקטין (ומי שדנים לגביו בשנות השירות הצבאי האבודות הוא מן הסתם קטין), בדרך של קביעת מודדים עקביים תחת בחינה היפותטית של התפתחויות עלומות (344א-ב).
- ט ח. (בעקבות ע"א 10064/02 [6]): הנחת עבודה היא כי לגבי קטינים שטרם הגיעו במועד התאונה לגיל בגרות, ואשר מסלול עבודתם ודרך השתכרותם טרם התגבשו, יש לערוך את חישוב אבדן כושר ההשתכרות שלהם על בסיס ההנחה שאילולא התאונה היו משתכרים כשיעור השכר הממוצע במשק (344ג-ד).

חקיקה ראשית שאוזכרה:

– חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975.

א

פסקי דין של בית המשפט העליון שאוזכרו:

[1] ע"א 140/00 עיזבון המנוח מיכאל אטינגר ז"ל נ' החברה לשיקום ופיתוח

הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים בע"מ, פ"ד נח(4) 486 (2001).

[2] ע"א 8022/00 רז נ' מנורה חברה לביטוח בע"מ (לא פורסם, ניתן ביום

19.3.2006).

[3] ד"נ 14/68 "לפידות" חברת נפט לישראל בע"מ נ' שליטר, פ"ד כג(1) 771

(1969).

[4] ע"א 960/02 עיזבון המנוח טלאל סביחי נ' הפניקס הישראלי, חברה

לביטוח בע"מ, פ"ד נז(2) 30 (2003).

[5] ע"א 5118/90 בשה נ' מדינת ישראל (לא פורסם, ניתן ביום 4.8.1993).

[6] ע"א 10064/02 "מגדל" חברה לביטוח בע"מ נ' אבו חנא (לא פורסם, ניתן

ביום 27.9.2005).

[7] ע"א 357/80 נעים נ' ברדה, פ"ד לו(3) 762 (1982).

ב

ג

ד

פסקי דין של בתי המשפט המחוזיים שאוזכרו:

[8] ת"א (מחוזי חי') 549/00 עזבון המנוח דוביצקי וולדימיר ז"ל נ' רזקאללה

(לא פורסם, ניתן ביום 25.1.2006).

[9] ת"א (מחוזי י-ם) 5376/03 עזבון המנוחה פלונית נ' נפתלי (לא פורסם,

ניתן ביום 14.12.2004).

[10] ת"א (מחוזי חי') 10252/96 חטיב נ' הכשרת היישוב חברה לביטוח בע"מ

(לא פורסם, ניתן ביום 29.8.2004).

[11] ת"א (מחוזי חי') 417/00 שטרן נ' הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ

(לא פורסם, ניתן ביום 23.8.2005).

[12] ת"א (מחוזי ת"א) 1924/99 צרור נ' המגן חב' לביטוח בע"מ (לא פורסם,

ניתן ביום 31.3.2005).

[13] ע"א (מחוזי י-ם) 6566/05 עזבון המנוח מוחמד חטאב נ' הרץ (לא פורסם,

ניתן ביום 10.1.2006).

[14] ת"א (מחוזי חי') 360/86 מחמיד נ' ג'ברין (לא פורסם, ניתן ביום

15.12.1989).

ה

ו

ז

- [15] ת"א (מחוזי י-ם) 2555/00 מרגלית נ' מדינת ישראל (לא פורסם, ניתן ביום 20.9.2004).
- א [16] ת"א (מחוזי חי') 1411/00 שוורץ נ' סלקום ישראל בע"מ (לא פורסם, ניתן ביום 22.11.2005).
- פסקי דין אנגליים שאוזכרו:
- ב [17] Croke v. Wiseman [1981] 3 All E.R. 852.
[18] Gammell v. Wilson [1982] A.C. 27 (C. A.).
- פסקי דין קנדיים שאוזכרו:
- [19] Semenoff v. Kokan (1992) 84 D.L.R. (4th) 76.
- ג מאמרים ישראלים שאוזכרו:
- [20] ישראל גלעד "בעקבות פסק דין עיזבון אטינגר – לשאלת הפיצוי הראוי על נזקי "השנים האבודות" עלי משפט ד 47 (2005).
- [21] אהרן ברק "הערכת הפיצויים בנזקי גוף: דין הנזיקין המצוי והרצוי" עיוני משפט ט 243 (1983).
- ד [22] אריאל פורת "שנים אבודות, הפסד השתכרות ומחירה של הריגה" מנשה שאוה – מחקרים במשפט לזכרו 143 (דניאל פרידמן ואהרן ברק עורכים, 2006).
- ה ספרים זרים שאוזכרו:
- [23] S. M. WADDAMS, THE LAW OF DAMAGES (4th ed., 2004).
- הערות עורך:
- ו לתחולתה של ההלכה בדבר "השנים האבודות", ראו רע"א 8925/04 סולל בונה בניין ותשתיות בע"מ נ' עזבון המנוח עבד אלחמיד ז"ל, פ"ד סא(1) 126.
- ז ערעור וערעור שכנגד על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בירושלים (השופט י' שפירא) מיום 14.11.2005 בת"א 6456/04. ע"א 10990/05 נדחה. ע"א 11214/05 נתקבל בחלקו.

אסף ברוך פוזנר, ניר כהן – בשם המערערים (המשיבים בע"א 11214/05);
אהוד דויטש, יעקבוביץ' – בשם המשיבה (המערערת בע"א 11214/05).

א

פסק דין

השופט א' ריבלין:

ב

1. ביום 26.3.2004 נהרג חגי פינץ ז"ל בתאונת דרכים. הוא היה אז בן שבע-עשרה שנים ושמונה חודשים. בית המשפט המחוזי בירושלים (השופט י' שפירא) פסק לו פיצויים ועל פסיקתו נסבים ערעור המשפחה והעיון מצד אחד (ע"א 10990/05), וערעור החברה המבטחת, הראל חברה לביטוח בע"מ, מצד אחר (ע"א 11214/05). המחלוקת נסבה על שאלת שומת הפיצוי בגין השנים האבודות בעקבות ההלכה שנקבעה בע"א 140/00 עיזבון המנוח מיכאל אטינגר ז"ל נ' החברה לשיקום ופיתוח הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים בע"מ [1].

ג

ארבע הן השאלות העיקריות המתעוררות בערעורים שלפנינו: האחת, אם יש להחיל את הלכת אטינגר [1] גם על תביעות לפי חוק פיצויים לנפגעי תאונות דרכים, התשל"ה-1975 (להלן: חוק הפיצויים). שאלה זו עצמה נדונה והוכרעה לאחרונה בע"א 8022/00 רז נ' מנורה חברה לביטוח בע"מ [2], ולאחר שעיינו בטענות הצדדים בתיק שלפנינו בכל הנוגע לשאלה זו, מצאנו כי ההלכה שנפסקה שם על מכונה היא עומדת, ויפה היא גם לכאן. השאלה השנייה המתעוררת לפנינו נוגעת לדרך חישוב הפיצויים בראש הנזק של "השנים האבודות". לשאלה זו נקדיש את עיקר דברינו כאן. השאלה השלישית, שאף בה נעסוק, מתייחסת לזכאות לפיצוי בגין שנות השירות הצבאי האבודות. והשאלה האחרונה היא עובדתית בעיקרה, לאמור: בסיס השכר שעל פיו יש לשום את הפיצוי.

ד

ה

ו

קביעותיו של בית המשפט המחוזי בשאלות שבמחלוקת

2. לאחר שפסק בית המשפט המחוזי את הפיצוי בגין הכאב והסבל (38,361 ש"ח) ובגין הוצאות הלוויה והקבורה (3,000 ש"ח), נפנה הוא לשאלת הפיצוי בגין "השנים האבודות". תחילה קבע כי יש להלכת אטינגר [1] תחולה גם על תביעות שעילתן בחוק הפיצויים – עמדה שאושרה כאמור בבית משפט זה בעניין רז [2], ולא נרחיב עוד לגביה. לאחר מכן עסק בית המשפט קמא בשאלת אופן החישוב, שאלה אשר לגביה, כך הבהיר, אין אחידות בפסיקה. בסופה של בחינה, ראה בית המשפט

ז

א קמא לחשב את שיעור הפיצוי על פי שיטת הידות, תוך יצירת "משפחה רעיונית" למנוח שמת בדמי ימיו לפי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בדבר "ממוצע הנפשות למשק בית". בית המשפט הוסיף וקבע כי הניזוק זכאי לפיצוי בגין אבדן דמי המחיה בשנות השירות הצבאי האבודות, בשיעור של 70% מן השכר; ואילו את גיל הפרישה מעבודה העמיד בית המשפט על 67 שנים. בסיס השכר נקבע לפי שיעור השכר הממוצע במשק, וזאת, לנוכח העובדה שמדובר בקטין, אשר לגביו קיימים נתונים אשר, מצד אחד, מטים את הכף כלפי מעלה ("מדובר בנער מוכשר ובעל תפיסה מיוחדת בתחום המחשבים"), ומן הצד האחר – כלפי מטה (בעיות משמעת חמורות שעלו כדי עבירות פליליות, בשילוב אי הוודאות התעסוקתית בתחום ההיי-טק).

ג על יסוד אמות המידה הללו, קבע בית המשפט כי בגין התקופה שבין תאריך הגיוס הצפוי לצבא ועד מועד פסק הדין, יש לפסוק לעיזבון סכום של 76,636 ש"ח, המשקף 70% מן השכר הממוצע במשק למשך תקופה של 16 חודשים. בגין התקופה שבין מועד פסק הדין לבין תאריך השחרור הצפוי מצה"ל, נפסק סכום נוסף של 89,780 ש"ח, המבטא 70% מן השכר הממוצע במשק למשך 20 חודשים, בהיוון מתאים.

ה בעבור התקופה שתחילתה בגיל 21 שנים וסופה בגיל הפרישה – 46 שנות עבודה אבודות – הוסיף בית המשפט ופסק סכום של 1,500,120 ש"ח. זאת, לאור הנתון שלפיו משק בית ממוצע במשפחה יהודית בישראל מונה 3.13 נפשות, תוך הוספת "ידת קיום" ו"ידת משק הבית" (כלשונו של בית המשפט), וכיצוע היוון כפול. בית המשפט ציין כי "אף אם הייתי בוחר לחשב בדרך האומדנא, הרי שלאור גילו של המנוח ונתוניו, הייתי קובע סכום זהה לאמור לעיל (במעוגל)".

ו נגד פסק דין זה מופנים כאמור הערעורים מזה ומזה, ועל השאלות הצריכות בחינה כבר עמדנו.

שיטת חישוב הפיצויים בגין השנים האבודות

3. אכן, מאז שניתנה הלכת אטינגר [1], עסקו הערכאות המבררות לא אחת בשאלה מהי שיטת החישוב שראוי לנקוט. המסקנות לא היו אחידות. יש מבין פסקי הדין שהלכו בדרך החישוב של שיטת הידות, ומקום שבו היה המצב המשפחתי של הניזוק לוט בערפל – אף הניחו קיומה של משפחה רעיונית (ראו לדוגמה פסקי הדין שלהלן, שאותם ניתן לאתר במאגרים הממוחשבים: ת"א (מחוזי חי') 549/00 עזבון

המנוח דוביצקי וולדימיר ז"ל נ' רזקאללה [8] (השופט ג' גינת); ת"א (מחוזי י-ם) 5376/03 עזבון המנוחה פלונית ז"ל נ' נפתלי [9] (השופט י' שפירא); ת"א (מחוזי חי') 10252/96 חטיב נ' הכשרת היישוב חברה לביטוח בע"מ [10] (השופטת ש' וטרקורג); ת"א (מחוזי חי') 417/00 שטרן נ' הפניקס הישראלי חברה לביטוח בע"מ [11] (השופט י' גריל); ת"א (מחוזי ת"א) 1924/99 צרור נ' המגן חב' לביטוח בע"מ [12] (השופטת ע' ברוך). בפסקי דין אחרים ננקטה הדרך של חישוב גלובלי בניכוי הוצאות מוגברות (ראו לדוגמה פסקי הדין שלהלן, אשר גם הם מופיעים במאגרים הממוחשבים: ע"א (מחוזי י-ם) 6566/05 עזבון המנוח מוחמד חטאב ז"ל נ' הרץ [13] (השופטים מ' גל, א' אפעל-גבאי ונ' טולברג); ת"א (מחוזי חי') 360/86 עזבון מחמד נ' ג'ברין [14] (הנשיאה ב' גלאור); ת"א (מחוזי י-ם) 2555/00 מרגלית נ' מדינת ישראל [15] (השופט ב' אוקון)). שתי הדרכים האלה תוארו כדרכי חישוב אפשריות בפסק הדין בעניין אטינגר [1], ומשכך, ראוי לשוב לדברינו שם.

דילמת השומה בנוגע לראש הנזק של "השנים האבודות" התעוררה גם במדינות אחרות המכירות בראש נזק זה. בפרשת אטינגר [1] הצגנו שיטות חישוב שונות שהוצעו באותן מדינות, ובהן "שיטת הצרכים הבסיסיים", "שיטת רמת החיים" ו"שיטת החסכוניות" (שם [1], בעמ' 536–538). ואולם, לא ראינו לנכון לייבא איזו מבין השיטות הללו – המעוררות קשיים לא-מבוטלים – למשפטנו. חלף השיטות הללו, בחרנו בעניין אטינגר [1] הנ"ל לילך בדרך משלנו. סברנו שם כי "למצער באותם מקרים, שבהם ניתן לדעת או לשער את מצבו המשפחתי של הניזוק 'בשנים האבודות', מן הראוי לנקוט את שיטת החישוב המושרשת אצלנו, ביחס לפסיקת פיצויים לתלויים – היא שיטת 'הידות' – וזאת, בהיעדר נסיבות מסוימות, המצדיקות הליכה בדרך אחרת" (שם [1], בעמ' 538–539). והבהרנו:

שיטת הידות מיישמת, באין ראיות אחרות, הנחת עבודה – חזקה עובדתית המושתתת על ניסיון החיים בדבר אורח החיים של המשפחה הממוצעת. משמעות יישום השיטה הזו היא, כי לאחר אומדן הכנסתו הפוטנציאלית של הניזוק יש לצרפה להכנסה המשפחתית ('הקופה המשותפת'), ואז מתוך ההכנסה הכוללת, להקציב יד אחת כהוצאת קבע כללית של המשפחה, ואת היתרה לחלק שווה בשווה בין בני המשפחה, באופן שלכל אחד מיוחסת יד אחת. את היד של הנפגע ממעשה הנזיקין יש להפחית מהכנסתו, וכך מתקבל סכום הפיצויים (שם [1], בעמ' 539).

על יתרונות החלטה של שיטת הידות, המשמשת ברגיל לחישוב הפיצויים לתלויים, גם בהקשר של "השנים האבודות", אמרנו כך:

א "ראשית, היא משיגה את מטרת הניכוי. כאשר שיטת הידות משמשת בחישוב נזקם של התלויים, היא מפיקה נתון בדבר הסכום שהניזוק-המנוח היה מוציא לכלכלת עצמו. סכום זה מבטא את 'החיסכון' – הרכושי כמובן – שהוא פועל יוצא של מות הניזוק [...]. אֶתֶר סכום זה – סכום 'החיסכון' הרכושי שנצמח ממות המנוח – תרים אנו גם כאשר עוסקים אנו בסוגיית 'השנים האבודות'. זהו אפוא טעם טוב לשימוש בשיטת הידות אף לחישוב הפיצויים בענייננו. שנית, שיטת הידות היא שיטת חישוב נוחה, יעילה ושוויונית [...]. כאשר משווים שיטה זו, על יתרונותיה אלה, לאחרות ומתחשבים בכך שבת-המשפט בישראל מורגלים בהחלטה במשפטי נזיקין, ניכרת עדיפותה על פני שיטות החישוב העמומות שנסקרו לעיל [...]. שלישית, שיטה זו משלבת בתוכה הן את ההתחשבות במספר הנפשות במשפחה הן את ההתחשבות במעמדה הכלכלי לאור רמת ההכנסה הכוללת [...]. נתונים אלה הם בעלי חשיבות, בכל הנוגע לחישוב 'החיסכון' שנגרם עקב מות הניזוק. רביעית, פסיעה בנתיב הידות גם בהקשר של 'השנים האבודות' מביאה לקוהרנטיות ולהרמוניה בשיטת חישוב הפיצויים במשפט הישראלי, והיא מביאה בחשבון את אחד הטעמים המרכזיים – אולי המרכזי שבהם – למתן הפיצוי בגין 'השנים האבודות', לאמור – הבטחת התמיכה לתלויים. נקיטת שיטה זו מקרבת את סכום הפיצויים בגין 'השנים האבודות' לסכום שהיו התלויים מקבלים בתביעה עצמאית בגין אובדן תמיכה, ובכך משיגה תוצאה ראויה [...]. וחמישית, שיטה זו, על-פי ההלכה המקובלת, אינה סוף פסוק, והיא חלה כברירת מחדל מקום שבעל-הדין אינם מצביעים על נסיבות המצדיקות חישוב אחר [...]. זהו אפוא מסלול נוח לחישוב הפיצויים, אשר ניתן לסטות ממנו במידת הצורך ולפעול על-פי שיטת חישוב אחרת העולה בקנה אחד עם הנסיבות שהוצגו ועם הראיות שהובאו במשפט (שם [1], בעמ' 539–540).

4. עם זאת, כך הטעמנו בעניין אטינגר [1], שיטת הידות המוכרת מתחום פסיקת הפיצויים לתלויים אינה יכולה לשמש, כפי שהיא, לצורך פסיקת הפיצויים בגין "השנים האבודות". עליה לעבור שתי התאמות. לגבי הראשונה כך כתבנו:

"ראשית, ישנו הבדל בין פסיקת פיצויים לתלויים בגין אובדן תמיכה לבין פסיקת פיצויים לניזוק-החי בגין 'השנים האבודות'. בעוד שבמקרה הראשון – פסיקת פיצויים לתלויים – הסכום שהיה הניזוק חוסך אינו צריך להיכלל בפיצויי התמיכה, שכן התלויים לא היו נהנים ממנו כתלויים, הרי שבמקרה השני סכום זה אמור להיות חלק מן הפיצוי, ואין הצדקה להפחיתו. אכן, כאשר מדובר בפיצויי הניזוק-החי עבור 'השנים האבודות', יש להפחית מסכום הפיצויים את 'יד הקיום' של המנוח (הסכום שהיה דרוש לו למחייתו), אך יש להותיר בגדר הפיצוי הן את סכום התמיכה הן את סכום החיסכון. אשר-על-כן, נראה כי מן הראוי להתאים את 'שיטת הידות' כך שבהיעדר נסיבות המצביעות אחרת יופחת מתוך סכום הניכוי סך מסוים, המייצג את אותו חלק מתוך ידו של הניזוק, אשר היה מוקדש לחיסכון. במילים אחרות, מתוך סכום ההשתכרות יש להפחית לא את ידו כולה, אלא חלק ממנה, המשקף את הוצאות המחיה אך לא את החיסכון. חלק זה עשוי להיקבע בשתי דרכים: האחת, חלוקת ידו של הנפגע לשתיים, כשמחציתה תבטא את שיעור החיסכון (מחצית – כשיעור ממוצע מתאים), והאחרת – הוספת יד 'רעיונית' נוספת על מספר הידות המקובל, וניכוייה. דרך אחרונה זו, המגדילה ביחידה אחת את מספר הידות, לצורך איתור 'יד הקיום' אשר תופחת מסכום הפיצויים, יתרונה בכך שכמו שיטת הידות 'הרגילה', היא מהווה שיטה פרופורציונלית, המבוססת על ניסיון החיים. והכול – בהיעדר ראיות לסתור (שם [1], בעמ' 540–541).

א

ב

ג

ד

ה

הנה כי כן, ההתאמה הראשונה מתחייבת בשל ההנחה שלפיה היה הניזוק חוסך סכום מסוים מתוך הכנסתו. סכום זה, אשר התלויים אינם זכאים לו בתביעתם-שלהם, מהווה חלק מהפיצוי שיש לשלמו לניזוק.

ו

5. מבין שתי השיטות שהצענו לחישוב מרכיב החיסכון – חלוקת ידו של הניזוק לשניים או הוספת ידה – קנתה לה כמדומה שביתה השיטה השנייה (ראו לדוגמה עניין שטרן [11] הנ"ל; השוו עניין דוביצקי [8] הנ"ל). תמיכה בשיטה זו ניתן למצוא גם במאמרו של פרופ' גלעד:

ז

הוספת ידה שכזו, המבוססת על ההנחה כי החיסכון היה בא על חשבון כל אחד מבני המשפחה, מקטינה את הידות כולן באופן פרופורציוני, לרבות ידת הניזוק המנוכה מהכנסתו [...].

נראה כי עד כמה שתוספת ידת החיסכון אמורה לשקף מציאות עובדתית, ההנחה התואמת יותר את המציאות היא שהחיסכון המשפחתי בא על חשבון כל אחד מבני המשפחה ולכן מהווה ידה נוספת, ולא שהחיסכון בא אך ורק על חשבוננו של הניזוק תוך הקטנה דרסטית של צריכתו בהשוואה לצריכת בני המשפחה האחרים (ישראל גלעד "בעקבות פסק-דין עיזבון אטינגר – לשאלת הפיצוי הראוי על נזקי 'השנים האבודות'" [20], בעמ' 60).

לאחר ששקלנו בדבר, סבורים אנו כי אכן ראוי לבכר את דרך הוספת הידה על פני דרך ניכוי מחצית הידה. זו, כאמור, הפרקטיקה שהתגבשה בערכאות המבררות ויש לה גם היגיון עיוני.

6. ומכאן – להתאמה השנייה. זו נוגעת לאפשרויות העומדות לפני בית המשפט מקום שבו מצבו המשפחתי של הניזוק, בשנים האבודות, אינו ידוע. עמדנו על כך בעניין אטינגר [1]:

"שנית, כבר רמזנו לעיל כי 'שיטת הידות' מתאימה בעיקר באותם מקרים שבהם ניתן לדעת, או לשער, מה היה מצבו המשפחתי של הניזוק, אלמלא התאונה, 'בשנים האבודות'. ידיעה זו או השערה זו מאפשרות לבצע את החישוב על-פי מספר הנפשות במשפחה. אולם כאשר נתון זה אינו בנמצא – למשל מקום שבו ברור כי לתובע לא יהיו תלויים מחמת תוחלת חיים קצרה במיוחד או חוסר הכרה מתמיד – עלול להתעורר קושי בהפעלת דרך החישוב הזאת. או אז, ניתן לפנות למספר נתיבים: ניתן למשל להעריך את מצבו המשפחתי 'הרעיוני' של הניזוק, ב'השנים האבודות' על יסוד נתונים סטטיסטיים ולבצע את החישוב על-פי 'שיטת הידות' המתוארת לעיל [...]. דרך אחרת היא להניח כי מדובר בניזוק חסר-תלויים ולנכות מן הפיצוי הוצאות מוגברות. במקרה כזה החלק שיוקדש להוצאות מחיה אישיות, ולחיסכון, יגדל" (שם [1], בעמ' 541).

הקושי המתואר כאן הוא קושי ממשי. שיטת הידות מבוססת על בחינת מצבו המשפחתי של הניזוק. ואולם, מצב זה עלול שלא להיות ידוע, כך לדוגמה מקום שבו, בעקבות התאונה, לא יקים הניזוק משפחה, או מקום שבו עשוי הניזוק בעתיד להקים משפחה או להרחיב את משפחתו הקיימת, אולם במועד פסק הדין, אין לדעת אם אכן יעשה כן ומה יהיה מספר התלויים בו. במקרים כאלה, קיים קושי ליישם את

שיטת הידות, משום שלא ידוע מהו מספר הידות במשפחה, שבהתייחס אליהן יש לערוך את החישוב.

גם בהקשר זה, כאמור, הצענו בפסק הדין בעניין אטינגר [1] שתי חלופות – ביצוע החישוב לפי "משפחה רעיונית", הנקבעת בהתאם לנתונים סטטיסטיים, או נטישת שיטת הידות וניכוי "הוצאות מוגברות". בפסיקת הערכאות המבררות ניתן ביטוי לשתי הדרכים. בית המשפט המחוזי בפסק הדין נושא הערעור שלפנינו בחר בדרך של יצירת "משפחה רעיונית", אולם סקירת פסקי הדין של הערכאות המבררות מעלה כי נטיית חלק גדול מן השופטים הייתה אחרת (וראו האמור בעניין חטאב [13] הנ"ל). משבחנו את ההיבטים השונים הנוגעים בדבר, הגענו לכלל מסקנה כי הכף אכן נוטה נגד אימוץ דרך החישוב הנשענת על "המשפחה הרעיונית".

7. שיטת החישוב הנשענת על יצירת "משפחה רעיונית" לניזוק מעוררת קשיים ניכרים ואין לנקוט אותה. בראש ובראשונה, לוקה דרך זו בספקולטיביות-יתר. אמנם, עצם ההנחה שלפיה אדם בישראל יקים משפחה אינה ספקולטיבית. קיימת הסתברות גבוהה שכך אכן יקרה. ואולם, הבחירה בדרך הסטטיסטית מחייבת, בהקשר זה, לבנות לו לאדם מסלול חיים היפותטי שלם. כלשונו של פרופ' גלעד, "הקמת משפחה רעיונית זו וחישוב מתאים של הוצאות הניזוק על עצמו במשפחה זו הם עניין מורכב. הם מחייבים קביעות עובדתיות באשר לגיל הנישואין, מספר הילדים, שנות הולדתם, הכנסתו (אם בכלל) של בן או בת הזוג, תקופת התלות ועוד. חלק מהשאלות אלה יכול שיבואו על פתרון בסיוע נתונים סטטיסטיים או הנחות הלקוחות מדין התלויים הכללי, אך עדיין תישארנה שאלות שההכרעה בהן תישא אופי ספקולטיבי" (גלעד במאמרו הנ"ל [20], בעמ' 61). קל להמחיש את מידת הספקולציה שבבניית "משפחה רעיונית" כזו – ולמעשה, "מסלול חיים רעיוני" שכזה – כאשר מדובר בילד רך בשנים, שלא בא עוד בשערי בית הספר. ואכן, החשש מפני שומת פיצויים המנותקת מדי מן המציאות הביאה את בית המשפט באנגליה לגישה מדודה בפסיקת הפיצוי לקטין בגין השנים האבודות (ראו והשוו Croke v. Wiseman [17], at p. 857). בפרשת Gammell v. Wilson [18], at p. 78, פסק בית המשפט לאמור:

"[I]n the case of a young child, the lost years of earning capacity will ordinarily be so distant that assessment is mere speculation.

No estimate being possible, no award, not even a 'conventional' award, should ordinarily be made".

א

בדרך דומה מציע ללכת המלומד Waddams: בעניינו של הניזוק הקטין, סבור הוא כי ראוי להניח העדר קיומם של תלויים. ניזוק חסר תלויים – תגדל מנת ההוצאות שלו והפיצוי יצטמצם אז לחסכון המסתבר (WADDAMS, THE LAW OF DAMAGES [23], § 3.930).

ב

אכן, הספקולציה היא קושי מובנה בפסיקת פיצויים בגין נזקי עתיד בכלל, ובפסיקת פיצוי בגין נזקי השנים האבודות, בפרט. "הערכת הנזק וקביעת הפיצוי, בכל הנוגע לנזק העתידי, משימה קשה היא, שכן אין לדעת כיצד יתפתח הנזק בעתיד" (ראו אהרן ברק "הערכת הפיצויים בנזקי גוף: דין הנזיקין המצוי והרצוי" [21]). לעתים הספקולציה רבה יותר – עניינו של הקטין הוא דוגמה לכך – ולעתים היא מתונה. אלא ש"הספקולציה היא אילוץ, שתביעת הנזיקין חייבת להתמודד עמו – ולא בדרך של זניחת העיקרון כי אם בבחירה מתאימה של דרכי יישומו" (עניין אטינגר [1] הנ"ל, בעמ' 543). נדמה, כי פסיקת הפיצוי לפי "משפחה רעיונית" מעצימה את הספקולציה. פסק דינו של בית המשפט המחוזי בעניינו, שבו נעשה שימוש בנתון סטטיסטי של 3.13 נפשות במשק הבית הממוצע, מדגים זאת (ראו גם פסק הדין בעניין שטרן [11] הנ"ל, וכן [19] Semenoff v. Kokan).

ג

ד

8. פסיקת פיצויים לניזוק לפי "משפחה רעיונית" אינה ספקולטיבית בלבד כי אם גם מוקשית מבחינה מעשית. הטעם לכך הוא שאין בנמצא מאגר של נתונים סטטיסטיים העשוי ליתן מענה לצורך לקבוע לכל אדם שטרם השלים את הקמת התא המשפחתי – תא "סטטיסטי-היפותטי"; הנתונים הקיימים אינם משיבים לכל השאלות המתעוררות ואינם הולמים את כל הניזוקים ואת כל הנסיבות. די אם נשווה לנגד עינינו ניזוק אשר בעת התאונה היה בן 24 שנים ולו שלושה ילדים, ולעומתו ניזוק בן 33 שנים ולו ילד אחד. ברי כי לא הרי זה כהרי זה מבחינת ה"תוחלת המשפחתית" שלהם, וזוהי אך דוגמה לקושי לחזות – ולו סטטיסטית – את גלגול חייו המשפחתיים של הניזוק.

ה

ו

משל למה הדבר דומה (אף כי לא זהה)? לשאלת הצורך להביא בחשבון הפיצויים המשתלמים לאלמנה את סיכוייה להינשא. בקבעו כי נתון זה אל לו שישפיע על הפיצוי, פסק בית משפט זה כי "בגלל אי הוודאות המרובה והמגוונת האופפת את עתידה של אלמנה שטרם נישאה מבחינת סיכויי הנישואין והפרנסה

בעתיד, נייטיב לעשות אם במקרה כזה נתעלם מהם כגורמים להפחתת פיצויי האלמנה בשל מות בעלה" (ד"נ 14/68 "לפידות" חברת נפט לישראל בע"מ נ' שליטר [3]). והוסיף על כך המשנה לנשיא ת' אור: "אותה אי וודאות נוצרת בשל הקשיים בחיזוי סטטיסטי של סיכויי הנישואין של אלמנה. חישוב סטטיסטי של סיכויים אלה צריך להתחשב בפרמטרים רבים, ההופכים אותו לבלתי אפשרי כמעט: גיל האלמנה, מספר ילדיה, הפיצוי לו זכתה עקב מות בעלה הראשון, תוחלת החיים של הבעל החדש ורמת ההכנסה שלו [...] כל אלה הופכים את קביעתו של סכום פיצוי חד פעמי, המתחשב בסיכויי הנישואין של האלמנה, למשימה בלתי אפשרית" (ע"א 960/02 עיזבון המנוח טלאל סביחי נ' הפניקס הישראלי [4]). הדברים יפים, בשינויים המתחייבים, גם לכאן.

יצוין כי הבחירה להימנע מהתחשבות בנתונים משפחתיים שטרם באו לעולם מצאה לה ביטוי בהקשרים דומים נוספים. כך, סעיף 4 לחוק הפיצויים מורה על חישוב הפיצויים בשל אבדן השתכרות ואבדן כושר השתכרות לפי הכנסתו של הנפגע לאחר ניכוי מס הכנסה החל עליה בעת קביעת הפיצויים. בחישוב המס מובאים בחשבון נתוניו המשפחתיים של הנפגע, אולם הפסיקה קבעה כי מקום שבו מדובר בקטין, שטרם קמה לו משפחה ביום פסק הדין, יובא בחשבון מס ההכנסה המנוכה ממשכורתו של רווק (ראו ע"א 5118/90 בשוה נ' מדינת ישראל [5]). כך שם וכך גם בענייננו.

9. מסקנתי היא אפוא כי אין לילך בדרך של פסיקת פיצוי המושפעת מקיומה של "משפחה רעיונית". יש לבחון תמיד את מצבו המשפחתי הקיים, הידוע, של הניזוק. אכן, ייתכן שהמצב הקיים אינו המצב המשפחתי שהיה צפוי לו לניזוק בשנים האבודות אלמלא התאונה. ואולם, בהקשר הנוכחי, נתוני האמת הידועים על אודות מצבת המשפחה של הניזוק עדיפים על פני הניחוש הסטטיסטי העמום, המורכב והקשה ליישום. מה גם שבפועל, במקרים רבים, משפחתו הקיימת של הניזוק-החי, וודאי כך משפחתו הקיימת של הניזוק-המת לא תורחב עד שדרך החישוב שהותוותה כאן תבטיח כי הפיצוי, בסופו של יום, יתאם את המצב המשפחתי האמיתי של הניזוק בשנים האבודות. אכן, "חישוב המבוסס על הקמתה של משפחה רעיונית מוביל למעשה במקרים רבים לחישוב משוער של נזק (הכנסת הניזוק בניכוי הוצאותיו) המבטא לא הפסד תמיכה של מי שבפועל יינזק עקב מותו של הניזוק, אלא הפסד תמיכה 'רעיוני' בתלויים 'רעיוניים' שלא יבואו כלל לעולם" (גלעד

במאמרו הנ"ל [20], בעמ' 61). חישוב הפיצויים המתחשב בנתוני המשפחה הקיימת ימנע תוצאה מוקשית זו.

א

10. מהי אפוא הנפקות המעשית של ההסתמכות, מבחינת דרך החישוב, על הקיים והידוע? יש להבחין כאן בין ניזוק חסר תלויים לבין ניזוק שאחרים תלויים בו. לגבי הראשון – הניזוק חסר התלויים – סבורני כי יש להמשיך ולהתייחס אליו, לעניין פיצויי העתיד, כאל ניזוק חסר תלויים ולנכות מן הפיצוי הוצאות מוגברות. עמדנו על שיטת החישוב הזו בעניין אטינגר [1] הנ"ל בהתייחס לקטין: "כך, למשל, ניתן להציע, בתביעת הקטין, לנכות מן הפיצוי הוצאות מוגברות בהיעדר תלויים, ולהעדיף שיטה זו על ההנחה הספקולטיבית יותר בדבר קיומם (העתיד) של התלויים ובדבר מספרם, תוך ניכוי יד הנפגע". והדברים אינם מתייחדים לקטין; יפים הם לגבי כל ניזוק חסר תלויים, בין שקוצרה תוחלת חייו כליל ביום התאונה ובין שקוצרה אך בחלקה והוא נותר בחיים ותבע הוא עצמו את נזקיו. מבחינה זו, אין שוני בין קטין בן 17 שנים לבין אישה צעירה בת 22 שנים – זה וזו טרם הקימו תא משפחתי, אין להם תלויים וכל משפחה ש"יקים" להם בית המשפט תהא בהכרח "רעיונית" וספקולטיבית.

ד

הבחירה לנכות הוצאות מוגברות מניחה כי אדם שאין מי שסמוך על שולחנו מוציא למחייתו-שלו סכום גבוה יותר מאשר אדם שיש לו תלויים. זאת ועוד, כאשר יש לו לאדם משפחה, הוצאות מחיה שונות משרתות את בני הבית כולם. השאלה שנותרה היא לפיכך מהו שיעור הניכוי. בתי משפט שונים, בישראל ובמדינות אחרות, בחרו לא אחת באמדן גלובלי (על התוצאות שאליהן הגיעו בתי המשפט בשיטות משפט שונות ראו עניין אטינגר [1] הנ"ל, החל מעמ' 536, והאסמכתאות שם). בישראל, מסתמנת מגמה בערכאות המבררות להעמיד את הפיצוי על שיעור של 30% מבסיס השכר, שהוא בדרך כלל השכר הממוצע במשק (ראו לדוגמה עניין חטאב [13] הנ"ל). לאמדן דומה ניתן להגיע גם על פי שיטת הידות, בנתון להנחתנו כי אין להקים לניזוק משפחה רעיונית. חישוב הפסדיו של ניזוק בנתונים אלה מבוסס על חלוקת הכנסתו לשלוש ידות – יד קיום, יד חיסכון ויד משק הבית. זו האחרונה מצטרפת, בהיעדר תלויים, ליד הקיום ואלה השתיים נגרעות מן הפיצוי, כך שנותרת הידה האחת ששליש הוא שיעורה. הערכאות המבררות בחרו כאמור בדרך האמדן והגיעו לנתון שאמנם אינו זהה אך דומה מאוד (30%), ובפרקטיקה זו – המשקפת ניסיון שיפוטי רחב – אין להתערב.

ט

כמובן, שיעור זה עשוי להשתנות בהתקיים, במקרה מסוים, נסיבות ספציפיות המצדיקות זאת.

11. ראוי להוסיף כאן הערה: הבחירה לפסוק את הפיצוי לניזוק חסר התלויים לפי שיעור של 30% מצטרפת לחזקה עובדתית קיימת – זו הקובעת כי מקום שבו העתיד המקצועי של הניזוק לוט בערפל, יש ברגיל לעשות שימוש בנתון של השכר הממוצע במשק (ראו ע"א 10064/02 "מגדל" חברה לביטוח בע"מ נ' אבו חנא [6]). לעניין זה עוד נידרש בהמשך דברינו, אולם כאן ברצוננו לומר כי הנחות עבודה אלה משקפות שאיפה להאחדת הפיצוי בתנאים של אי ודאות. שאיפה זו ראויה היא והולמת. היא מתרחקת משימוש-יתר בנתונים ספקולטיביים ונמנעת מהבחנות בלתי ראויות בין ניזוק לניזוק שאין להן ביסוס אינדיוידואלי במציאות. היא מתווה רף-פיצוי עקבי, שיחול ברוב המקרים שבהם קוצרה תוחלת החיים של קטין – הכול, בהיעדר ראיות ממשיות לסתור. יתרה מכך, מתווה הפיצוי האחיד, הגלובלי, כורך עימו את מגוון "סיפורי החיים" האפשריים ומכנס את כולם לכלל שומה אחת. כך עשוי להימנע הצורך מלהביא בחשבון הפיצוי איך-ספור משתנים שניתן להעלותם על הדעת. כך תימנע גם האפליה הבלתי ראויה בין ניזוקים שאין ביניהם שוני אינדיוידואלי רלוונטי (ראו עניין אבו-חנא [6] הנ"ל ואת עמדתו של פרופ' א' פורת המטיל ספק בעצם הצדקת שיטת הפיצוי שבמרכזה הפסד ההשתכרות של הניזוק והצדקת ההבחנה בין קבוצות שונות של ניזוקים לעניין הפסד ההשתכרות המזכה אותו בפיצוי: אריאל פורת "שנים אבודות, הפסד השתכרות ומחירה של הריגה" [22]).

למעשה, לשתי החזקות שמנינו – זו הנוגעת לשיעור הניכוי וזו הנוגעת לבסיס השכר – ראוי להוסיף חזקה נוספת, הנוגעת לתקופת הזכאות. אכן, משוואת הפיצוי מורכבת משלושה נתונים: בסיס השכר X שיעור הפסד X תקופת הפסד. תקופת הפסד המקובלת, שנוהגים לפיה ברגיל, היא 46 שנים – מגיל 21 ועד גיל 67 שהוא גיל הפרישה הקבוע בדין. נתון זה, כמו שני האחרים, ניתן לסתירה באמצעות ראיות מיוחדות, ממשיות, הנוגעות למקרה הספציפי. אולם בהיעדר ראיות כאלה תקומנה שלוש חזקות עובדתיות שתקבענה את שומת הפיצוי בעניינו של קטין: השכר הממוצע במשק, שיעור הפסד של 30% ותקופת השתכרות של 46 שנים. חישוב זה, המתמשך לאורך שנים רבות, משקלל את מכלול הנתונים המשתנים לאורך תוחלת חייו של אדם, כמו-גם את הנתונים המשתנים בין אדם לאדם: תקופת ההכשרה לעבודה, תקופת העבודה עם הפסקות מסוימות, ההתקדמות בעבודה, צבירת

א החיסכון לקראת יצירת קרן פנסיה, ועוד כיוצא באלה. התוצאה המתקבלת מציעה פיצוי הולם לכלל הפסדי ההשתכרות של קטין, לרבות הפסדי הפנסיה. שומה זו יאה היא גם לגבי מי שאינו קטין אך בשל גילו או בשל סיבות אחרות טרם נוצרה לו "היסטוריה" אישית ותעסוקתית המאפשרת שומה אינדיווידואלית. יודגש כי תוצאת החישוב נתונה להיוון, ותכופות גם להיוון כפול. מטבע הדברים יקטן לפיכך הפיצוי ככל שהניזוק נפגע בגיל צעיר יותר.

ב 12. ומן הניזוק חסר התלויים לניזוק שיש לו תלויים: כאן סבורים אנו כי יש לשום את הפיצוי לפי שיטת הידות וליישמה על פי הנתונים הקיימים לגבי מספר הנפשות במשפחתו של הניזוק (ראו גם ת"א (מחוזי חי') 1411/00 שוורץ נ' סלקום ישראל [16] (השופט ש' וסרקרוג)). לדוגמה: לגבי ניזוקה נשואה ללא ילדים, ייקבע הפיצוי לפי נוסחה של ארבע ידות: ידה-שלה, יד בן הזוג, יד משק הבית ויד החיסכון. לגבי ניזוק אשר לו אישה ושני ילדים, ייקבע הפיצוי לפי חישוב של שש ידות. משמעות הדבר היא כי ככל שקיימים יותר בני משפחה – יקטן שיעור הניכוי, תוצאה העולה בקנה אחד עם הנחת-המציאות שלפיה הוצאות המחיה, שיוחרו לניזוק וש"נחסכו" בעקבות קיצור תוחלת חייו, הולכות ופוחתות ככל שה"עוגה" מתחלקת בין בני משפחה רבים יותר. יודגש: שיטת החישוב הנסמכת על המשפחה הקיימת הולמת נסיבות שבהן ברור הוא כי הניזוק לא ירחיב את משפחתו (בין מחמת מותו בין מחמת הנזקים שהוסבו לו), וגם נסיבות שבהן מדובר בניזוק-חי שעשוי להביא לעולם ילדים נוספים.

ה סיכום דברינו בסוגיית שיטת החישוב: על בית המשפט לבחון את מצבו הקיים של הניזוק. אם אין לו תלויים, יש לפסוק לו פיצוי כניזוק חסר תלויים, לאמור: על פי שיעור גלובלי של 30%. אם יש לו תלויים, ייקבע הפיצוי על פי שיטת הידות בהתבסס על מצב משפחתו הידוע ולאחר הוספת יד חיסכון אחת.

ו שנות השירות הצבאי האבודות

ז 13. בעניין אטינגר [1] נקבעה ההלכה שלפיה יש לפסוק לניזוק פיצוי בגין אבדן כושר ההשתכרות בשנים האבודות. הפגיעה ביכולת ההשתכרות של הניזוק היא הנזק מושא הפיצוי שנקבע באותו מקרה. כאמור בפתח דברינו שם: "הסוגיה העיקרית הצריכה הכרעה [...] נוגעת לזכותו של אדם שניזוק עקב מעשה עוולה, ונתקצרה תוחלת חייו, לפיצוי בגין אובדן יכולת ההשתכרות שלו ב'השנים האבודות', לאמור – באותן שנים שבהן קוצרה תוחלת חיי העבודה שלו" (שם [1]),

בעמ' 503; ההדגשות הוספו). שאלה כללית היא אם, ובאיזו מידה, יש להכיר בזכות לפיצוי גם בגין נזקים ממוניים אחרים בשנים האבודות. שאלה זו מתעוררת בענייננו בהקשר נקודתי, לאמור: אם יש להחיל את הלכת אטינגר [1] גם על האבדן הממוני – ככל שישנו – בשנות השירות הצבאי האבודות. לנקודה זו בלבד נתייחס בפסק דיננו זה.

א

בע"א 357/80 נעים נ' ברדה [7] פסק הנשיא (אז השופט) א' ברק כי אין הניזוק זכאי לפיצוי בעבור הפסד השתכרות במהלך שנות השירות הצבאי; הפיצוי הוא בעבור ההוצאות שהיו משולמות לו לניזוק בתקופה זו על ידי רשויות הצבא. כלשונו של הנשיא:

ב

"התקופה מגיל 18 ועד לגיל 21: בתקופה זו מקובל הוא בישראל כי נער בריא בגופו – כפי שיש להניח כי יהודה היה גדל במצב הדברים הרגיל – משרת בצבא ההגנה לישראל ואינו משתכר למחייתו. אין יהודה זכאי על-כן לפיצוי בגין אבדן השתכרות עבור שנים אלה. עם זאת, בתקופה זו היה הצבא מכסה את מחסורו של יהודה במזון, דיור וביגוד, ואילו עתה אין כיסוי זה קיים. בגין 'הפסד' זה זכאי יהודה לפיצוי. פיצוי זה יש להעריך ב-70% משכרו של יהודה. על-כן זכאי יהודה לפיצוי בשיעור של 70% מהשכר הממוצע במשק בגין אותה תקופה".

ג

ד

14. אין אנו סבורים כי ראוי לייחד פיצוי לניזוק בגין שנות השירות הצבאי האבודות. כאמור, אין מחלוקת שאין מדובר כאן בפיצוי בעבור אבדן השתכרות. על פי ההלכה שהותוותה בעניין ברדה [7], הפיצוי הוא בגין העובדה שבעקבות התאונה לא יישא הצבא בהוצאות המחיה של הניזוק. אלא שבעניין אטינגר [1] קבענו שאת הוצאות המחיה, הן עצמן, יש לנכות מן הפיצוי:

ה

"ואכן, פיצוי הניזוק בסכום המשקף את מלוא הכנסותיו 'בשנים האבודות', משמעותו פיצוי-יתר, שכן יש בו משום התעלמות מן העובדה, שעל-מנת להפיק הכנסות אלה היה על המנוח להקדיש סכומים למחייתו. סכומים אלה לא יוצאו עוד לאחר המוות – בשונה, למשל, ממקרה שבו התאונה גורמת נכות אך לא מוות, שאז על הניזוק להמשיך להתקיים בתקופת נכותו [...]" (שם [1], בעמ' 533).

ו

ז

הנה כי כן, כאשר מדובר בשנים האבודות, הצבא אמנם לא יישא בהוצאות המחיה, אולם איש לא יישא בהן כיוון שהניזוק נפטר, למרבה הצער, לבית עולמו

ואין עוד "הוצאות מחיה". ניתן לומר כי אילו פסקנו לניזוק פיצוי בגין הפסד כיסוי הוצאות המחיה, היינו צריכים לנכות מסכום זה את הוצאות המחיה ה"נחשכות" בעקבות המוות, והתוצאה: הסכומים מתקזזים. מעבר לאמור יודגש כי הדברים שאמרנו לעיל, אודות הצורך בהאחדת הפיצוי לקטין (ומי שדנים לגביו בשנות השירות הצבאי האבודות הוא מן הסתם קטין), בדרך של קביעת מודדים עקביים תחת בחינה היפותטית של התפתחויות עלומות, יפים כמדומה גם לכאן.

א

ב

בסיס השכר

15. הצדדים משיגים, מזה ומזה, על בחירתו של בית המשפט המחוזי לבסס את פסיקת הפיצוי בגין אבדן ההשכרות על השכר הממוצע במשק. לא מצאתי עילה להתערב במסקנתו של בית המשפט קמא בעניין זה, לכאן או לכאן. "הנחת עבודה היא לנו" – כך נפסק – "לגבי קטינים שטרם הגיעו במועד התאונה לגיל בגרות, ואשר מסלול עבודתם ודרך השתכרותם טרם התגבשו, כי יש לערוך את חישוב אבדן כושר ההשתכרות שלהם על בסיס ההנחה שאילו לא התאונה היו משתכרים כשיעור השכר הממוצע במשק" (ע"א 10064/02 "מגדל" חברה לביטוח בע"מ נ' אבו חנא [6]). זוהי הנחת עבודה – ואולם בית המשפט עשוי לסטות ממנה מקום שבו התשתית הראייתית המונחת לפנינו מצדיקה סטייה כזו. על כך הוספנו ואמרנו בעניין אבו חנא [6] הנ"ל כי "ראיות ואינדיקציות לגבי הנפגע הקטין יאפשרו לסתור את החזקה בדבר השכר הממוצע במשק – לכאן או לכאן – רק במקום בו יש להן משקל רב והן מלמדות בהסתברות גבוהה כי הקטין אמנם היה משתלב בעתיד במקצוע מסוים (או, לחלופין, כי היה מתקשה למצוא לו מקום בעבודה מכניסה). אכן, בנטיית, כישורים ושאיופות בעלמא לא בהכרח סגי [...] ; המציאות מלמדת כי לרוב יקשה לצפות מה ילד יום והאם ישתכללו הנטייה, השאיפה והכישור של הקטין לכלל רכישת מקצוע בעתיד ; ומנגד, לא אחת קטינים שיודעי-דבר אינם חוזים להם גדולות, פורחים להם ומשגשגים. על כן, נדרשים נתונים מיוחדים לגבי הקטין הספציפי, המוציאים אותו, בהסתברות גבוהה, מגדרי החזקה".

ג

ד

ה

ו

בענייננו, כאמור, לא ראה בית המשפט המחוזי לסטות מן החזקה בדבר השכר הממוצע במשק, וזאת, לנוכח העובדה שהנתונים בעניינו של הניזוק מושכים לכיוונים מנוגדים. בעיקרו של דבר, מדובר, מחד גיסא, בכישוריו בכלל וביכולותיו בתחום המחשבים, בפרט. מאידך גיסא – בבעיות המשמעת שאפיינו את הניזוק ובאי הוודאות האופפת את העיסוק בתחום ההיי-טק. המשקולות הנוגדות, כך סבר בית המשפט קמא, הביאו לעיון המאזניים, ומסקנה זו אין להתערב בה.

ז

התוצאה

- א. 16. יש לקבל את ע"א 11214/05, בשני מובנים:
- ראשית, החישוב בעבור אבדן יכולת ההשתכרות בשנים האבודות ייעשה לפי שיעור של 30% מהשכר הממוצע במשק, לתקופה של 46 שנים, תוך היוון כפול. בנתוני פסק הדין הזה יהא החישוב כדלקמן: $6,584 \text{ ש"ח} \times 0.30 \times 299.1951 \times 0.950 = 561.421 \text{ ש"ח}$, נכון ליום מתן פסק הדין בבית המשפט המחוזי.
- ב. שנית, יש לבטל את הפיצוי בעבור שנות השירות הצבאי האבודות.
- ג. יתר פרטי הנזק יוותרו בעינם. ע"א 10990/05 נדחה. בנסיבות העניין לא ראינו לעשות צו להוצאות.
- הנשיא א' ברק:
- אני מסכים.
- ד. השופט ס' ג'ובראן:
- אני מסכים.
- ה. הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט ריבלין.
- ניתן היום, י"ג בניסן התשס"ו (11.4.2006).

א

ב

ג

ד

ה

ו

ז